

การบริหารกิจการฮัจญ์ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย*

HAJJ MANAGEMENT IN DEVELOPING SUSTAINABILITY UNDER
THE DEPARTMENT OF PROVINCIAL ADMINISTRATION,
MINISTRY OF INTERIOR

ปริญญา ประหยัดทรัพย์

Parinya Prayadsap

วิทยาลัยนานาชาติอิสลามกรุงเทพ มหาวิทยาลัยเกริก

International Islamic College Bangkok, Krirk University, Thailand

Corresponding Author's Email: Parinyakhawkad@gmail.com

วันที่รับบทความ : 26 พฤศจิกายน 2568; วันแก้ไขบทความ 2 ธันวาคม 2568; วันที่ตอบรับบทความ : 4 ธันวาคม 2568

Received 26 November 2025; Revised 2 December 2025; Accepted 4 December 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการของนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการฮัจญ์ของประเทศไทย 2) วิเคราะห์บทบาท หน้าที่ และศักยภาพของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ด้านการบริหารกิจการฮัจญ์ และ 3) วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค และเสนอแนะแนวทางพัฒนาระบบบริหารกิจการฮัจญ์ให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยงานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการวิเคราะห์เอกสาร โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน 45 คน ครอบคลุมเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ประกอบกิจการฮัจญ์ ผู้นำกลุ่ม และผู้แสวงบุญ ทั้งนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลประยุกต์ใช้วิธีของ Colaizzi เพื่อสังเคราะห์ประเด็นอย่างเป็นระบบ

Citation:

* ปริญญา ประหยัดทรัพย์. (2568). การบริหารกิจการฮัจญ์ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้กรมการปกครอง
กระทรวงมหาดไทย. วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, 3(6), 901-912.

Parinya Prayadsap. (2025). Hajj Management In Developing Sustainability Under The Department Of
Provincial Administration, Ministry Of Interior. Journal of Interdisciplinary Social Development,
3(6), 901-912.;

DOI: <https://doi.org/10.>

Website: <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/>

ผลการวิจัยพบว่า 1) พัฒนาการด้านการบริหารกิจการฮัจย์ของไทยเปลี่ยนผ่านจากระบบเอกชนสู่ระบบราชการภายใต้กรอบกฎหมาย ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจย์ พ.ศ. 2524 2532 และ 2559 ซึ่งช่วยให้โครงสร้างการกำกับดูแลมีความชัดเจนและเป็นมาตรฐานมากขึ้น 2) บทบาทของกรมการปกครองสะท้อนศักยภาพด้านโครงสร้างเครือข่ายพื้นที่ และความสามารถในการประสานงาน ส่งผลให้การดูแลและคุ้มครองผู้แสวงบุญมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แม้ยังมีข้อจำกัดด้านบุคลากร งบประมาณ เทคโนโลยี และระบบการประสานงานที่ต้องปรับปรุง และ 3) ปัญหาและอุปสรรคสำคัญเกิดจากข้อกำหนดใหม่ของชาฮ์ดีอาระเบียภายใต้วิสัยทัศน์ 2030 ความเสี่ยงด้านโรคระบาด การดูแลผู้สูงอายุ ความเหลื่อมล้ำด้านมาตรฐานผู้ประกอบการ และมาตรการที่เปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง ส่งผลให้หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องแก้ไขปัญหาลักษณะเฉพาะหน้าและเร่งปรับตัวอย่างต่อเนื่อง โดยข้อเสนอแนะสำคัญของงานวิจัยมุ่งเน้นการยกระดับสถานะหน่วยงานฮัจย์ เช่น จากกรม กองส่งเสริมองค์กรศาสนาอิสลามและกิจการฮัจย์ เป็นกองส่งเสริมองค์กรศาสนาอิสลามและกิจการฮัจย์ภายใต้กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เพื่อให้ความมั่นคงตัวมากขึ้น การพัฒนาระบบเทคโนโลยีและกองทุนฮัจย์ การเสริมสมรรถนะบุคลากร และการกำหนดมาตรฐานบริการที่โปร่งใสและเท่าเทียม

คำสำคัญ: การบริหารกิจการฮัจย์, กรมการปกครอง, การบริหารภาครัฐ, นโยบายฮัจย์ไทย

Abstract

This research article aims to 1) examine the development of policies and laws related to the administration of Hajj affairs in Thailand, 2) analyze the roles, functions, and capacities of the Department of Provincial Administration, Ministry of Interior, in managing Hajj administration and 3) analyze the challenges, limitations, and propose recommendations for improving the efficiency and sustainability of Thailand's Hajj administration system. This study employs a qualitative research methodology and collects data through in-depth interviews, focus group discussions, and documentary analysis. The total number of informants is 45, comprising government officials, experts, Hajj tour operators,

group leaders, and pilgrims. Data analysis follows Colaizzi's method to systematize and synthesize emerging themes.

The research findings reveal that 1) the development of Thailand's Hajj administration has transitioned from a privately operated system to a government-regulated system under a series of legislative frameworks, namely the Hajj Promotion Acts of 1981, 1989, and 2016. These laws have strengthened the clarity and standardization of the regulatory structure. 2) The roles of the Department of Provincial Administration demonstrate capacities in organizational structure, territorial networks, and coordination mechanisms, which contribute to more effective protection and support for pilgrims. However, limitations remain in terms of personnel, budget, technology, and interagency coordination. 3) Key challenges arise from new requirements introduced by Saudi Arabia under Vision 2030, public health risks, elderly pilgrim care, disparities in operator standards, and frequently changing regulations. These issues require responsible agencies to continuously adapt and address operational challenges in real time. The study recommends strengthening the institutional status of the Hajj administration unit such as elevating the existing Bureau of Islamic Organizations Promotion and Hajj Affairs to a more autonomous division under the Department of Provincial Administration to increase operational flexibility. Additional recommendations include developing technological systems and a Hajj fund, enhancing staff competencies, and establishing transparent and equitable service standards for all stakeholders.

Keywords: Hajj administration, Department of Provincial Administration, Public administration, Thailand's Hajj policy

บทนำ

ฮัจญ์เป็นศาสนบัญญัติสำคัญที่มุสลิมผู้มีความพร้อมต้องปฏิบัติอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต การเดินทางไปประกอบพิธี ณ นครมักกะฮ์จึงเป็นทั้งภารกิจทางศาสนาและกระบวนการ

เคลื่อนย้ายผู้คนจำนวนมาก ซึ่งต้องการระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพด้านการเดินทาง ที่พัก ความปลอดภัย และสุขภาพ สำหรับบริบทไทย การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจย์มีพัฒนาการจากระบบดั้งเดิมที่อาศัยเส้นทางเรือและผู้นำกลุ่มเป็นหลัก ไปสู่ระบบที่มีบริษัทเอกชนและการเดินทางทางอากาศเข้ามามีบทบาท ส่งผลให้เกิดความซับซ้อนและปัญหาหลายประการ ทั้งการเอารัดเอาเปรียบ การตกค้างในต่างประเทศ และความไม่เป็นระบบในการประสานงานกับชาวดิอาระเบีย ซึ่งนำไปสู่การตราพระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจย์ พ.ศ. 2524 อันเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้รัฐเข้ามามีบทบาทและเพื่อคุ้มครองผู้แสวงบุญไทยอย่างเป็นทางการ

ตลอดเวลากว่า 40 ปี ประเทศไทยได้พัฒนารอบกฎหมายด้านฮัจย์อย่างต่อเนื่อง รวม 3 ฉบับ เพื่อคุ้มครองผู้แสวงบุญ ป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์ และสร้างระบบบริหารจัดการที่มีมาตรฐาน โดยมีเครื่องมือสำคัญ เช่น การลงทะเบียนออนไลน์ การจัดการโควตา การบริหารกองทุนฮัจย์ การควบคุมมาตรฐานบริการของผู้ประกอบการ และการกำหนดบทบาทอะมีรุลฮัจย์ (ผู้นำฮัจย์) กฎหมายดังกล่าวทำให้ระบบการจัดการตั้งแต่การขอวีซ่า จัดเที่ยวบินเหมาลำ เตรียมที่พัก การรักษาพยาบาล และการดูแลความปลอดภัยเป็นไปอย่างมีระบบยิ่งขึ้น การเปลี่ยนผ่านที่สำคัญเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2559 ซึ่งได้ออนภารกิจฮัจย์มายังกระทรวงมหาดไทย และให้กรมการปกครองทำหน้าที่สำนักเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจย์ ส่งผลให้เกิดเครือข่ายการทำงานที่ครอบคลุมระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล ทำให้การเตรียมความพร้อมและการประสานงานแก่ผู้แสวงบุญโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

ในระดับการปฏิบัติ การบริหารกิจการฮัจย์ของไทยหลังปี 2560 อาศัยกลไกการบูรณาการของหน่วยงานรัฐ เอกชน และองค์กรศาสนา ทั้งด้านการกำกับดูแลผู้ประกอบการ การประสานงานการเดินทาง การจัดการด้านสาธารณสุข และการรักษาความปลอดภัย ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงเชิงเทคโนโลยีและนโยบายของชาวดิอาระเบียภายใต้วิสัยทัศน์ 2030 (Saudi Vision 2030, 2022) โดยเฉพาะระบบ E-Hajj และ E-Track ได้ส่งผลต่อรูปแบบการบริหารของไทยอย่างมาก ทำให้ประเทศไทยต้องพัฒนาโครงสร้าง ระบบข้อมูล บุคลากร และค่านิยมองค์กรให้เท่าทันมาตรฐานสากล ในการศึกษาการบริหารกิจการฮัจย์ไทยปัจจุบันใช้ตามกรอบแนวคิด 7S ของ McKinsey ที่มีลักษณะ “ระบบราชการเชิงบูรณาการ” ผลิตาน ยุทธศาสตร์ โครงสร้าง กฎหมาย บุคลากร ทักษะ ระบบงาน และค่านิยมร่วม เพื่อคุ้มครองผู้แสวงบุญเป็นศูนย์กลาง นำไปสู่การบริหารกิจการฮัจย์ที่โปร่งใส เป็นธรรม และยั่งยืนในบริบทของรัฐไทยร่วมสมัย (ณฤทธิ์ ประจงแต่ง, และ โชติ บดีรัฐ, 2567).

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการ นโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการฮัจย์ของประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาท หน้าที่ และศักยภาพของกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทยในการบริหารกิจการฮัจย์
3. เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการบริหารกิจการฮัจย์ไทยให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

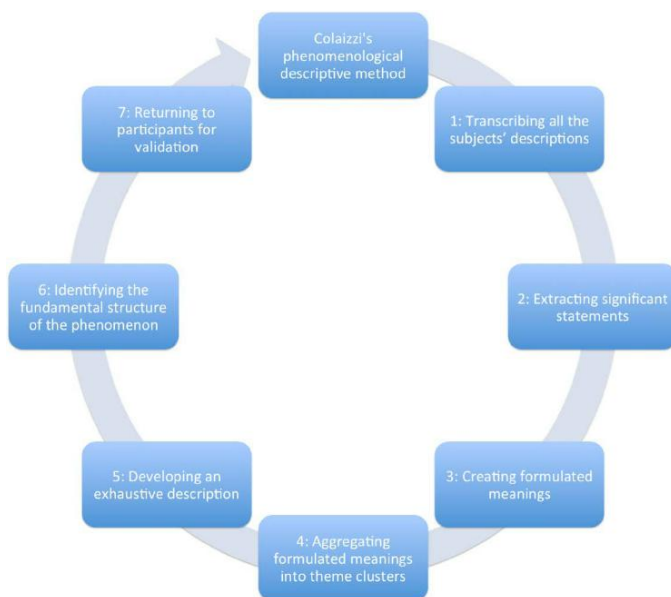
วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ใช้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวนทั้งสิ้น 45 คน คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้งระดับนโยบาย ระดับบริหาร และระดับภาคสนาม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 30 คน และผู้ประกอบกิจการฮัจย์รายอื่นที่ไม่ประสงค์เปิดเผยนาม แซะห์ (ผู้นำกลุ่ม) และกลุ่มผู้แสวงบุญ (ฮัจญ์) ที่มีประสบการณ์ตรงกับระบบการบริหารกิจการฮัจย์ไทย นอกจากนี้ ยังมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มอีกจำนวน 15 คน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ประกอบพิธีฮัจย์ในเขตกรุงเทพมหานคร ภาคใต้ตอนบน (จังหวัดภูเก็ต) และสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (จังหวัดปัตตานี) เพื่อสะท้อนลักษณะพื้นที่และรูปแบบการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน อันช่วยให้การวิเคราะห์มีมิติที่หลากหลายและลึกซึ้งยิ่งขึ้น
2. เครื่องมือหลักที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยออกแบบคำถามให้ครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ พัฒนาการด้านการบริหารกิจการฮัจย์ของประเทศไทย บทบาทและศักยภาพของกรมการปกครอง กลไกการแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติปัญหาและอุปสรรคในภาคสนาม ตลอดจนแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับหลักการพัฒนายั่งยืน นอกจากนี้ยังใช้แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และมุมมองร่วมกัน ควบคู่กันนี้ ผู้วิจัยใช้แบบบันทึกภาคสนาม ในการจดบันทึกบรรยากาศการสัมภาษณ์ ปฏิกริยา และข้อสังเกตเชิงบริบทของผู้ให้ข้อมูล รวมถึงเอกสารประกอบการวิจัย เช่น แบบฟอร์มความยินยอมเข้าร่วมวิจัย และแบบฟอร์มข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้การเก็บข้อมูลมีความเป็นระบบและตรวจสอบย้อนกลับได้

3. งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ภายใต้กรอบแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา และการบรรยายเชิงพรรณนา เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์จริงและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อระบบการบริหารกิจการฮัจญ์ไทย การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการผ่านสามช่องทางหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 คน โดยนัดหมายตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล ดำเนินการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวและแบบออนไลน์ ใช้เวลาแต่ละครั้งตามความเหมาะสมและความลึกซึ้งของประเด็น พร้อมบันทึกเสียง (เมื่อได้รับอนุญาต) และจดบันทึกภาคสนามประกอบ นอกจากนี้ยังตรวจสอบข้อค้นพบจากการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้ประกอบพิธีฮัจญ์ (ฮุจญาจ) จำนวน 3 กลุ่ม รวม 15 คน ในเขตกรุงเทพมหานคร จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดปัตตานี เพื่อให้สะท้อนประสบการณ์การรับบริการและมุมมองต่อระบบบริหารกิจการฮัจญ์จากพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างกัน รวมไปถึงการศึกษาและการวิเคราะห์เอกสาร โดยรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจญ์ รายงานผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเอกสารการประชุมเตรียมการฮัจญ์ รวมถึงเอกสารและแนวทางจากกระทรวงฮัจญ์และอุมเราะฮ์ของซาอุดีอาระเบีย เพื่อนำมาใช้ประกอบการทำความเข้าใจบริบทด้านนโยบายและกรอบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการเก็บข้อมูลทั้งหมดดำเนินไปอย่างเป็นขั้นตอน ภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัย โดยให้ความสำคัญกับการขอความยินยอม การปกปิดชื่อ และข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ประสงค์เปิดเผยนาม และการใช้ข้อมูลเพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ประยุกต์ใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงปรากฏการณ์วิทยาของ Colaizzi (1978 อ้างถึงใน จิราพร เปี่ยมสินธุ, 2563) โดยมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การถอดเทปคำต่อคำจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม การอ่านทบทวนข้อมูลอย่างละเอียดหลายรอบเพื่อทำความเข้าใจภาพรวม จากนั้นดึงสาระสำคัญที่สะท้อนประสบการณ์และมุมมองของผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการด้านฮัจญ์ บทบาทของกรมการปกครอง ปัญหาอุปสรรคในทางปฏิบัติ และแนวทางการพัฒนา โดยผู้วิจัยดำเนินการจัดหมวดหมู่ และจัดกลุ่มประเด็น เพื่อให้เห็นรูปแบบ ข้อเชื่อมโยง และความสัมพันธ์ระหว่างมิติต่าง ๆ ได้แก่ มิตินโยบายและกฎหมาย โครงสร้างและกลไกองค์กร การดำเนินงานภาคสนาม และประสบการณ์ของผู้เกี่ยวข้อง ก่อนจะสังเคราะห์เป็นคำอธิบายเชิงระบบที่เชื่อมโยงทั้งระดับนโยบาย บริหาร และภาคปฏิบัติ นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการนำสาระสำคัญบางส่วนกลับไปสอบถามกับผู้ให้ข้อมูล รวมถึงการตรวจทานข้อมูลไขว้ระหว่างแหล่งข้อมูล ทั้งจากการสัมภาษณ์ การ

สนทนากลุ่ม และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยตามปรากฏการณ์วิทยาของ Colaizzi (Alzayani, S., 2015)

Procedures of Colaizzi's phenomenological descriptive method

ผลการวิจัย

จากการสังเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยพบว่าสรุปผลตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาพัฒนาการของนโยบายและกฎหมายด้านกิจการฮัจย์ของไทย

การวิเคราะห์ข้อมูลภายใต้กรอบวิธีของโกลลาซซี (Colaizzi, 1978 อ้างถึงใน จิราพร เปียสินธุ์, 2563) ทำให้เห็นพัฒนาการด้านนโยบายและกฎหมายของกิจการฮัจย์ไทยที่ค่อย ๆ เปลี่ยนผ่านจากระบบเอกชนและผู้นำกลุ่มไปสู่ระบบที่รัฐเข้ามามีบทบาทอย่างเป็นทางการ โดยผ่านการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจย์ พ.ศ. 2524, 2532 และ 2559 ซึ่งเป็นกลไกจัดระเบียบคุณภาพและมาตรฐานการบริการของผู้ประกอบกิจการฮัจย์อย่างมีระบบ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2560) เมื่อพิจารณาตามกรอบทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่ กฎหมายดังกล่าวทำหน้าที่เป็น “กลไกปรับตัว” ของระบบ เพื่อรองรับความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้นของการ

เดินทางประกอบพิธีฮัจย์ และเพื่อยกระดับบทบาทของรัฐในการตรวจสอบ คຸ້ມครอง และอำนวยความสะดวกแก่ผู้แสวงบุญไทย (ศราวดี อารี และคณะ, 2565)

ผลการวิเคราะห์ในชั้น “สังเคราะห์คำอธิบายเชิงลึก” ชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงนโยบายไม่ได้ตอบสนองต่อความต้องการในประเทศเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นผลจากแรงกดดันภายนอก โดยเฉพาะข้อกำหนดใหม่ของกระทรวงฮัจย์และอุมเราะฮ์แห่งซาอุดีอาระเบีย ภายใต้วิสัยทัศน์ปี 2030 ที่มุ่งให้ผู้เดินทางมีความปลอดภัย โปร่งใส และเป็นมาตรฐานเดียวกัน (สำนักเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจย์แห่งประเทศไทย, 2566)

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาบทบาท หน้าที่ และศักยภาพของกรมการปกครอง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีโกลลาซซีทำให้เห็นว่า บทบาทของกรมการปกครองมีความสำคัญทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงหน้าที่ โดยใช้เครือข่ายฝ่ายปกครองทั่วประเทศเป็นฐานในการบริหารจัดการ ช่วยให้การดูแลผู้แสวงบุญเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพทั้งก่อนเดินทางและระหว่างปฏิบัติศาสนกิจ ข้อมูลภาคสนามชี้ว่าต่อเนຶงว่าการมีเจ้าหน้าที่ของกรมการปกครองอยู่ในพื้นที่ประกอบพิธีที่ซาอุดีอาระเบียเป็นปัจจัยที่สร้างความมั่นใจมากที่สุดให้กับผู้แสวงบุญ (สัมภาษณ์ผู้ประกอบฮัจย์, 17 กุมภาพันธ์ 2568)

การวิเคราะห์ตามแนวคิดธรรมาภิบาลทำให้เห็นบทบาทของกรมการปกครองในฐานะ “หน่วยงานกำกับที่สร้างความเชื่อมั่น” ผ่านการประสานงาน ตรวจสอบมาตรฐานผู้ประกอบการ และสนับสนุนการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ไ้ยังสะท้อนข้อจำกัด เช่น บุคลากรมีจำนวนไม่เพียงพอ ขอบประมาณจำกัด และการใช้เทคโนโลยีที่ยังไม่ทันต่อความต้องการของระบบ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขับเคลื่อนงานเชิงพื้นที่ในช่วงวันสำคัญของพิธีฮัจย์ เช่น มินาและอะเราะะฟะฮ์ (สำนักเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจย์แห่งประเทศไทย, 2566)

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางพัฒนาระบบฮัจย์ไทย

ข้อมูลภาคสนามที่ผ่านการสังเคราะห์ด้วยวิธี Colaizzi ชี้ให้เห็นว่า ระบบการบริหารกิจการฮัจย์ของไทยกำลังเผชิญปัญหาที่มีความซับซ้อนหลายระดับ ทั้งปัจจัยภายนอก เช่น ข้อกำหนดใหม่ของซาอุดีอาระเบีย ระบบลงทะเบียนแบบดิจิทัล การควบคุมมาตรฐานที่พัก และการจัดสรรโควตา รวมทั้งปัจจัยภายใน เช่น ความไม่สม่ำเสมอของคุณภาพผู้ประกอบการ ความไม่พร้อมของผู้แสวงบุญบางกลุ่ม และความท้าทายในการดูแลผู้สูงอายุและผู้บຸ່ວຍ (สัมภาษณ์ผู้ประกอบการเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2567) แต่เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดระบบ พบว่าปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ ตั้งแต่ระดับกฎหมาย นโยบาย

ไปจนถึงระดับปฏิบัติการพื้นที่ ขณะที่ทฤษฎีคุณภาพบริการช่วยอธิบายความคาดหวังของผู้แสวงบุญที่ต้องการบริการที่เอาใจใส่ ปลอดภัย สื่อสารชัดเจน และพร้อมแก้ไขปัญหในภาคสนาม ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้ประกอบการพีธีฮัจย์กล่าวถึงมากที่สุด (มาโนช พรหมบุญ, 2557)

แนวทางพัฒนาที่ปรากฏจากการตรวจสอบกลับกับผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ การยกระดับสถานะหน่วยงานฮัจย์ให้คล่องตัวขึ้น การพัฒนาระบบเทคโนโลยีและฐานข้อมูลกลาง การจัดตั้งกองทุนฮัจย์ที่มีเสถียรภาพ และการเสริมสมรรถนะบุคลากรด้านภาษาอาหรับ การบริหารความเสี่ยง และความรู้ทางศาสนา (ศราวดี อารี และคณะ, 2565)

อภิปรายผล

ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ด้านพัฒนาการของนโยบายและกฎหมายด้านกิจการฮัจย์ของไทย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการด้านกฎหมายและนโยบายฮัจย์ของไทยไม่ได้เกิดขึ้นแบบฉับพลัน แต่เป็น “กระบวนการวิวัฒน์เชิงโครงสร้าง” ที่ค่อย ๆ ปรับขยายตามความซับซ้อนของภารกิจฮัจย์และสภาพสังคมมุสลิมไทยแต่ละช่วงเวลา การมีพระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจย์ทั้ง 3 ฉบับ เปรียบเสมือน “หมุดหมาย” สำคัญที่ยกระดับบทบาทรัฐจากผู้สนับสนุนผู้กำกับดูแลระบบอย่างจริงจัง เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบโครงสร้าง หน้าที่ ตามแนวคิดของพาร์สันส์ (Talcott Parsons) พบว่ากฎหมายฮัจย์ทำหน้าที่คล้าย “โครงสร้างรองรับระบบ” เพื่อรักษาคุณภาพสังคมมุสลิมไทย ลดความเสี่ยง และควบคุมปัจจัยที่อาจทำให้พิธีฮัจย์เกิดความยุ่งยากหรือกระทบต่อความปลอดภัยของผู้เดินทาง (Parsons, T., & Shils, E., 1951))

การเปลี่ยนผ่านนี้สอดคล้องกับงานของ อับบาส พาลีเซตต์ และคณะ (2561) ที่อธิบายว่า การมีกฎหมายเฉพาะด้านเป็นปัจจัยช่วยยกระดับความโปร่งใส ความเป็นธรรม และลดความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพบริการระหว่างบริษัทฮัจย์ นอกจากนี้ ผลวิจัยยังสอดคล้องกับรายงานของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2560) ที่ระบุว่าการออกกฎหมายทำให้การกำกับผู้ประกอบการฮัจย์สามารถทำได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น ที่สำคัญ การกำหนดกรอบกฎหมายไทยยังได้รับอิทธิพลจาก “แรงผลักดันระหว่างประเทศ” โดยเฉพาะการปรับระบบฮัจย์ตามวิสัยทัศน์ 2030 ของซาอุดีอาระเบีย เช่น ระบบลงทะเบียนดิจิทัล E-Hajj การจัดการที่พักตามมาตรฐานสากล และการบริหารโควตาแบบใหม่ (สำนักเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจย์แห่งประเทศไทย, 2566) ส่งผลให้กฎหมายไทยต้องปรับให้สอดคล้องกับบริบทสากลอย่างต่อเนื่อง โดยพัฒนาการด้านนโยบายและกฎหมายฮัจย์ของไทยสะท้อนระบบที่ต้อง

รับมือกับความซับซ้อน จึงจำเป็นต้องเพิ่ม “โครงสร้าง เสถียรภาพ และความเป็นทางการ” ตามแนวคิดทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่และแนวคิดระบบอย่างชัดเจน

ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เกี่ยวกับบทบาทและศักยภาพของกรมการปกครองในการบริหารกิจการฮัจย์ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของกรมการปกครองถือเป็น “แกนกลาง” ของระบบฮัจย์ไทยในหลายมิติ ทั้งงานกำกับดูแล การคุ้มครอง การประสานงาน และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยเฉพาะการมีเครือข่ายเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองทั่วประเทศ ซึ่งเป็นจุดแข็งเชิงโครงสร้างที่ทำให้รัฐไทยสามารถเข้าถึงชุมชนมุสลิมได้อย่างกว้างขวางกว่าหน่วยงานใด

ผลลัพธ์นี้สอดคล้องกับกรอบ McKinsey 7S ในองค์ประกอบด้าน “โครงสร้าง (Structure)” และ “ทักษะ (Skills)” ที่ระบุว่าการมีเครือข่ายเข้มแข็งและบุคลากรที่เข้าใจพื้นที่เป็นปัจจัยเสริมความสามารถในการบริหารงานภาคสนาม (ณฤทธิ์ ประจงแต่ง และ โชติ บดีรัฐ 2567) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบ “ยุทธศาสตร์ (Strategy)” และ “ทักษะเฉพาะด้าน (Skills)” พบว่ากรมการปกครองยังเผชิญข้อจำกัดสำคัญ เช่น 1) ขาดหน่วยงานเฉพาะด้าน ทำให้บุคลากรต้องรับผิดชอบภารกิจหลายด้านพร้อมกัน 2) ขาดบุคลากรที่มีทักษะเฉพาะด้าน เช่น ภาษาอาหรับ ภาษาอังกฤษ ความรู้ระบบผู้แสวงบุญของซาอุดีอาระเบีย 3) โครงสร้างภารกิจฮัจย์ยังต้องพึ่งงบประมาณร่วมกับภารกิจอื่น ทำให้ขีดความสามารถจำกัด และ 4) การบริหารภาคสนามในวันสำคัญ เช่น มินาและอะเราะซะพะฮ์ มีความซับซ้อนสูงกว่าขีดความสามารถด้านกำลังคน ผลลัพธ์นี้สอดคล้องกับงานของ มาโนช พรหมปัญญา (2557) ที่ชี้ว่าคุณภาพบริการฮัจย์ขึ้นอยู่กับปัจจัย “บุคลากรและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน” มากกว่าปัจจัยใด ๆ และสอดคล้องกับงานของ สำนักเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจย์แห่งประเทศไทย (2566) ที่ระบุว่ากรมการปกครองควรมีบทบาท “เชิงกำกับ” มากกว่าเพียง “เชิงประสานงาน” บทบาทของกรมการปกครองมีความสอดคล้องกับแนวคิด “ธรรมาภิบาลภาครัฐ” แต่เพื่อให้ตอบสนองมาตรฐานสากล จำเป็นต้องเสริมความคล่องตัวและความเป็นสถาบันเฉพาะทางมากขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ด้านปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาการบริหารกิจการฮัจย์ไทย ผลการวิจัยมีข้อค้นพบว่า ระบบฮัจย์ไทยกำลังเผชิญความท้าทายหลายด้านซึ่งมีความเชื่อมโยงกันแบบ “ลูกโซ่ของระบบ” ตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับภาคสนาม ปัญหาสำคัญได้แก่ 1) ระบบดิจิทัลฮัจย์ที่เปลี่ยนแปลงเร็วมาก 2) ความเหลื่อมล้ำของมาตรฐานผู้ประกอบการ 3) การดูแลผู้สูงอายุจำนวนเพิ่มขึ้น 4) การประสานงานระหว่างประเทศที่ต้องใช้ทักษะเฉพาะ และ 5) สถานการณ์ฉุกเฉิน เช่น อากาศร้อนจัด โรคระบาด และความแออัด

ปัญหาเหล่านี้้อธิบายได้ด้วย “แนวคิดเชิงระบบ” ซึ่งมองว่าปัจจัยต่าง ๆ ภายในระบบฮัจย์เชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อกัน หากองค์ประกอบหนึ่งอ่อนแอ ระบบทั้งหมดก็จะมีผลกระทบ บาง สองคล้องกับงานของ ศราวุฒิ อารีย์ และคณะ (2565) เมื่อพิจารณาผ่านทฤษฎีคุณภาพบริการ พบว่าผู้แสวงบุญไทยให้ความสำคัญกับ “ความปลอดภัย ความเอาใจใส่ และความมั่นใจ” เป็นลำดับแรก ซึ่งเป็นปัจจัยที่ผู้ประกอบการฮัจย์ส่วนใหญ่ยังมองว่ายังไม่สม่ำเสมอในทุกบริษัท (ศราวุฒิ อารีย์ และคณะ, 2565)

ผลลัพธ์เหล่านี้ยังสอดคล้องกับงานของ อับบาส พาลีเซตต์ และคณะ (2561) ที่เสนอว่า ควรมีหน่วยงานฮัจย์ที่มีสถานะคล่องตัว เช่น องค์กรมหาชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ด้วยเหตุนี้ แนวทางพัฒนาควรก้าวสู่การเป็น “ระบบยืดหยุ่น คล่องตัว และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของชาฮุดีอาระเบีย” มากขึ้น พร้อมทั้งยกระดับบุคลากร ทักษะ และกองทุนฮัจย์อย่างจริงจัง

สรุปและข้อเสนอแนะ

การบริหารกิจการฮัจย์ไทยภายใต้กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เป็นผลจากพัฒนาการที่เปลี่ยนผ่านจากระบบเอกชนและผู้นำกลุ่ม ไปสู่ระบบราชการที่มีกฎหมายรองรับอย่างเป็นทางการ ผ่านพระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการฮัจย์ทั้ง 3 ฉบับ และการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจย์แห่งประเทศไทย การโอนภารกิจมายังกรมการปกครองช่วยให้ระบบบริหารมีฐานโครงสร้างจากเครือข่ายฝ่ายปกครองและองค์กรศาสนาในพื้นที่ ทำให้การดูแลผู้แสวงบุญมีความครอบคลุมและเข้าถึงมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การบริหารกิจการฮัจย์ยุคใหม่ต้องเผชิญความท้าทายที่ซับซ้อนกว่าเดิม ทั้งการปรับตัวต่อกฎระเบียบและเทคโนโลยีดิจิทัลของชาฮุดีอาระเบีย การบริหารงบประมาณและกองทุนฮัจย์ การดูแลผู้สูงอายุและกลุ่มเปราะบาง รวมถึงการจัดการความเสี่ยงจากโรคระบาดและภัยพิบัติ พร้อมทั้งต้องยกระดับมาตรฐานบริการให้โปร่งใส เป็นธรรม และยึดหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด **ข้อเสนอแนะสำคัญ**

- 1) การยกระดับสถานะหน่วยงานด้านฮัจย์ให้มีความคล่องตัวในการบริหารและการจัดสรรทรัพยากร อาจอยู่ในรูปองค์กรมหาชน ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานกึ่งอิสระที่ยังเชื่อมโยงกับกระทรวงมหาดไทย พร้อมจัดทำยุทธศาสตร์เฉพาะด้านให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ 2030 และหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2) การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ การสร้างกองทุนฮัจย์ที่มั่นคง การเสริมทักษะบุคลากรด้านภาษา วัฒนธรรม และการจัดการ และ
- 3) การกำหนด

มาตรฐานกลางด้านบริการและจริยธรรมของผู้ประกอบกิจการฮัจญ์อย่างชัดเจน เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2560). ใน รายงานผลการดำเนินงานฮัจญ์ประจำปี. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- จิราพร เปี่ยมสินธุ์. (2563). การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปรากฏการณ์วิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มานิช พรหมบุญโญ. (2557). การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อประกอบพิธีฮัจญ์ในประเทศไทย. วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย, 9(1), 78–93.
- ณฤทธิ์ ประจงแต่ง และ โชติ บดีรัฐ. (2567). การบริหารงานตามกรอบแนวคิดของแมคคินซี 7-S เพื่อสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้. วารสาร Roi Kaensam Academi, 9(9), 1568–1588.
- ศราวุฒิ อารีย์, อารีผืน ยามา และ ชาริฮาน สุหลง. (2565). การบริหารจัดการฮัจญ์ของชาอุดีอาระเบีย: สำนวจปัญหาการดำเนินกิจการฮัจญ์ของไทยและรูปแบบการจัดการของอินโดนีเซีย มาเลเซีย และสิงคโปร์. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 16(3), 82–96.
- สำนักเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการฮัจญ์แห่งประเทศไทย. (2566). ใน รายงานสรุปผลการบริหารจัดการฮัจญ์ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- อับบาส พาลีเซตต์ และ คณะ. (2561). การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการดำเนินงานกิจการฮัจญ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย. ยะลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.
- Alzayani, S. (2015). The experience of lifestyle changes among Middle Eastern graduate students in the United States. *European Journal of Educational Sciences*, 2(1), 73
- Parsons, T., & Shils, E. (Eds.). (1951). *Toward a general theory of action*. Harvard University Press.
- Vision 2030. (2022). The journey so far. เรียกใช้เมื่อ 13 กันยายน 2568 จาก <https://www.vision2030.gov.sa/media/h4tosn55/ceda-vision-2030-5-year-update-v22.p>